

Aramyzda «Şanamany» okan näçe kişi bar?

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Aramyzda "Şanamany" okan näçe kişi bar? ARAMYZDA "ŞANAMANY" OKAN NÄÇE KIŞI BAR?

Ýekeje eseriň ýa-da ýazyjynyň bir halkyň dilini we medeniýetini döredip bilýändigini hakynda gabardylanragam bolsa aýdylan sözler bar. Meselem Winston Çerçil "Şekspir Angliýadan has gymmatlydyr" diýipdir. General De Golluňam "Ýoldaşlar, Sartr Fransiýa diýmekdir!" diýendigi herkesine belli... Eger şular ýaly aşa öwgüli sözlere mynasyp ýene bir ýazyjy we eser bar bolsa, olam Firdöwsiniň "Şanamasydyr".

"Şanama" diňe ajam taryhy we edebiýaty babatda däl, eýsem dünýä edebiýaty üçinem bahasyna ýetip bolmajak gymmatly hazynadyr.

Munuňam üstesine awtory anyk belli bolan 60 müň beýtlik poetiki epopeýadyr. Awtorynyň kimligi belli bolansoň "Manas", "Gilgameş", "Nibelungen", "Igoryň polky hakynda kyssa", "Kalawela", "Ramaýana" ýaly epiki eserlerden tapawutlanýar.

Daýhan maşgalada dünýä inen Abylkasym Firdöwsi X asyryň soňky çärýeginde ýazyp başlap otuz ýylyň dowamynda tamamlan bu eserini 300 ýyllap kese ýerli güýçleriň tabynlygynda bolan Eýranyň at-abraýyny dikeltmek bilen çäklenmändir, eser Eýranyň milli buýsanjyna öwrülipdir. Şahyr eýranly we ajamly bolmagyň aýratynlygyny biziň eýýamymyzdan öňki asyrlardan toplap öz ýaşan döwri bilen baglanyşdyrypdyr. Häzir onda-munda "müňlerçe ýyla uzap gidýän eýran medeniýeti" diýen ýaly sözleri eşidýän bolsak, bu megerem Firdöwsiniň "Şanamasy" saýasynda aýdylýan sözlerdir.

"Şanama" üç bölümden ybarat. Birinji bölüm mifologik eýýamy öz içine alýar. Keýumersden başlap Feridunyň orta çykan döwrüne çenli bu aralukda Eýran hökümdarlary diňe dünýäniň hökmürowanlary bolman, şol bir wagtyň özünde siwilizasiýany bina edijiler bolup çykyş edýär. Olar döwleri ýeňip tabynlyguna almak bilen birlikde persleri tümlükden çykaryp aýdyňlyga ýetirýär.

• Taryhy çeşme bilen deň derejede gymmatly eser

Ikinji bölümde hökümdarlaryň ornuny gahrymanlar alýar. Şonuň üçin ikinji bölüme "Gahrymançylyk eýýamy" diýibem at berilýär. Eýran-Turan düşünjesine girişende, haýyr bilen şeriň arasyndaky barlyşyksyz göreşiň metaforasy hökmünde garaljak ikinji bölüm legendalardan eposlara geçiş aýratynlygyny özüne siňdiripdir.

Karen, Bähram, Sam, Suhrap, Feramerz we bularyň içinde iň esasysy Rüstem ýaly adatdan daşary şahsyýetler ikinji bölümde çykyş edýär.

Üçünji döwürde gelinende, Rüstem ölüp, taryhy döwürler başlaýar. Bähmandan, Humaýdan, Daradan, Isgenderden, eskanylardan we sasanylardan söz açylýar. Legendar hekaýatlar, adatdan daşary wakalar ortadan aýrylýar, real gahrymanlardan we real wakalardan düzülen taryhnama başlaýar. Belkäm şonuň üçindir "Şanamany" diňe çeper eser däl, eýsem taryhy çeşme hasap edýänleriň sany az däl.

"Şanamanyň" biziň ýaşaýan geografiki giňişligimiziň medeniýetine ýetiren täsiri pikir edişimizden has çuňňurdur. "Şanama" stil we mazmun taýdan özünden soňky ýazylan eserlere ýiti täsirini ýetiripdir. Epopeýa dil üsti bilenem nesilden

nesile geçip gelipdir. Onda grek tragediýalaryndan tapawutly Eýrana mahsus, özboluşly milli we beýgeldiji hususyýetleriň bolmagy dilden-dile geçip ýaýramagyna şert döredipdir.

Ewliýa Çelebi Bursanyň çayhanalarynda "Şanamany" ýatdan okaýan şanamahanlaryň (şanamaçylaryň) bolandygyny ýazypdyr.

Diwan şygryýetiniň irki döwürlerinde şygrylarda öwgüsi ýetirilýän şahslary "Şanamanyň" gahrymanlaryna meňzetmek ýoň bolupdyr. Bu gahrymanlaryň we hekaýatlaryň özboluşly aýratynlyklary taryhyň dürli döwürlerinde jemgyýetleriň arhetip ätiýaçlygyny üpjün edipdir.

Aslynda gaty uzaga gidip oturmagyň hajaty hem ýok. XX asyryň Türkiýesinde-de tradision çarçuwada terbiýelenen çagalaryň köpüsi garry eneleridir mamalaryndan diňläň gahrymançylykly hekaýatlarynyň, Rüstemleriniň, Keýkowuslarynyň "Şanamadan" gelýändigine kämillik ýaşyna ýetensoňlar gowy düşünendirler.

Şu makalany ilkibaşda "Şanamadan" gürrüň berjek bolup däl-de, bu baradaky başga bir zady habar bermek üçin ýazyp başlapdym. Osmanly döwründe "Şanamanyň" käbir nusgasy terjime edilip patyşalaryň dykgatyna ýetirilipdi. Emma muny bilýärsiňizmi ýa bileňzok, ony bilemok welin, terjime edilmäge mynasypmy ýa dälmi diýilmän her bolar-bolmaz zadyň türk diline geçirilen respublika döwründen bəri "Şanamanyň" doly nusgasy ýakyn ýyllara çenli terjime edilmän gelindi.

• El degmedik bölümler

Hiç hili synanşyk bolmandyr diýseg-ä adalatsyzlyk bolar. Hawa, "Şanamany" terjime etmäge käbir synanşyklar bolupdyr, ýöne bularyň hemmesi bölekleýin bolupdyr.

Şonuň üçin häzire çenli amala aşyrylmadyk işiň hötdesinden gelendigi üçin "Kabaljy" ("Kabalıcı") neşirýatyna we professor Nimet Ýyldyryma näçe minnetdarlyk bildirsegem az bolar. Olar illki ptofessor Nejaty Lugalyň 1950-nji ýyllarda Bilim ministrliği tarapyndan 20 müň beýtlilik dört tomdan ybarat "Şanamasynyň" üstüni doldular. Bir uly jiltde jemlenip çap edilen "Şanamanyň" üstüni öňki neşire goşulman galan 4 müň 483 beýtlilik terjimesini hem getirip goşandygy üçin Lugalyň

maşgalasyna çäksiz hoşallygymyzy bildirýäris.

Bu ilkinji jildiň neşir edilmeginiň yzysüre Nimet Ýyldyrym basa oturyp heniz el degmedik 27 müň 507 beýti terjime edipdir. Onuň bu terjimesi "Şanama-2" ady bilen kitap dükanlarynyň tekjesinde ýer alypdyr.

Habarymyz munuň bilenem gutaranok. Ady agzalan terjime eser Eýran Yslam respublikasy tarapyndan 2016-njy ýylda guralan we 2 müň 500-den gowrak eseriň gatnaşan XXIV "Ýylyň kitaby" baýragyny almak ugrundaky bäsleşikde segsen adamlyk ylmy toparyň biragyzdan ses bermegi bilen "Ýylyň iň gowy on kitaby" girdi. Ýagny pars dili we edebiýaty boýunça baş baýragy eýeledi. Nimet Ýyldyrym 2017-nji ýylyň 8-nji fewralynda Tähranda guralan baýrak gowşuryş çäresinde bu baýragy Eýranyň Prezidenti Hasan Ruhanyň hut öz elinden aldy.

Nimet Ýyldyrymy we neşirýaty bu üstünligi bilen tüýs ýüregimden gutlaýaryn. Enşalla, bu gymmatly eser diňe edebiýat muşdaklarynyň däl, hemme okyjylar köpçüliginiň ünsüni çeker.

Ibrahim ALTAÝ. Edebi makalalar